

schuiven ze daarnaast ook zelfredzaamheid naar voor als een bijkomende en noodzakelijke pensioenpijler. Vlamingen houden immers niet van risico's. Wie het kan, zet vandaag (in onzekere tijden) ook best zelf een appeltje voor de dorst opzij (op een spaarrekening, via pensioensparen of via solide investeringen). Het eigen huis vormt slechts zelden een onderdeel van deze strategie. Dit blijkt ook uit de vele verzekeringen die de respondenten hebben afgesloten en die hen beveiligen tegen van allerlei financiële risico's.

Wat kunnen we uit dit alles nu eigenlijk concluderen? In de eerste plaats dat Vlamingen hun woning beschouwen als een plek om te wonen. De eigen woning is een indicator van persoonlijke status en succes, ze staat voor een gevoel van bestendigheid en zekerheid en het is de plek waar de kinderen opgroeien. Dit impliceert ook dat de eigen woning niet beschouwd wordt als een financieel product, zeker niet iets om risico's mee te nemen. Vlamingen zijn niet bereid om het vermogen dat opgeslagen zit in hun woning aan te spreken, niet na pensionering, niet om hun zorgnood mee te bekostigen en al helemaal niet voor consumptie.

'Moeten we uit dit onderzoek afleiden dat de overheid nog meer moet inzetten in woningbezit?' vraagt De Decker zich af. Nee, stelt hij resoluut. 'Het is niet de taak van de overheid om mensen die niet over een voldoende hoog en/of stabiel inkomen beschikken in woningeigendom te lokken. Steunmaatregelen hebben vaak perverse neveneffecten en de risico's zijn te groot. Gezien het immense belang dat we aan de eigen woning hechten, gaat het verlies ervan niet enkel gepaard met een financieel drama, maar ook met een emotioneel.'

De Decker pleit voor een duurzaam woningbezit. Simpel uitgelegd: het aandeel eigenaars mag niet hoger worden dan logischerwijze op basis van de performantie van de economie kan worden

verwacht. Om te beletten dat mensen onduurzaam eigenaar worden omdat ze geen alternatief hebben, pleit de socioloog voor het uitbouwen van ernstige alternatieven. Bij een goed uitgebouwde private huurmarkt (Duitsland) of sociale huurmarkt (Nederland, Zweden) blijkt dat de drang om snelsnel eigenaar te worden veel minder speelt.

Al is het niet altijd even hapklaar geseveerd en kost het je als lezer best wat moeite om bij de les te blijven, Pascal De Decker levert met zijn boek heel wat stof tot nadenken. In een tijd waarin steeds meer gezinnen uit hun huis worden gezet en de wachtlijsten voor sociale woningen blijven stijgen, is het noodzakelijk dat er nieuwe invalshoeken worden aangereikt die het debat over de woningmarkt kunnen voeden. In dat opzet is *Eigen woning: geldmachine of pensioensparen?* meer dan geslaagd. Een eyeopener voor beleidsmakers die zich specialiseren in dit domein.

Tim Torfs

De wereld redden

Michel Bauwens, *De wereld redden. Met peer-to-peer naar een postkapitalistische samenleving*, Antwerpen: Houtekiet, i.s.m. Oikos, 2013, 216 p.

In dit boek borrelen de ideeën op alsof ze uit een heel *peer-to-peernetwerk* tevoorschijn komen. Cyberfilosoof Michel Bauwens denkt na over hoe de informatie- en communicatietechnologie de wereld diepgaand kan veranderen (de wereld redden lijkt mij nogal hoog gegrepen). Hij ziet patronen ontstaan en ontwaart daarin een nieuw productie- en waardesysteem dat de grondslag kan vormen voor een postkapitalistische samenleving, een *peer-to-peersamenleving*.

Peer is het Engelse woord voor gelijke, en *peer-to-peer*, of P2P, heeft betrekking op het als gelijken samen waarde creëren, zonder daarvoor toestemming te moeten vragen. Het internet laat vandaag grote groepen mensen met elkaar communiceren en samenwerken, zonder dat zij daarvoor een beroep moeten doen op hiërarchische organisaties. Terwijl horizontale samenwerking vroeger enkel op kleine schaal mogelijk was, kan dit vandaag plots op wereldschaal, en dat is wat zoveel perspectieven opent en op termijn de macht van hiërarchische structuren kan doorkruisen (we hebben piekhiërarchie bereikt).

Bauwens vertrekt vanuit een analyse van het verleden. Tribale samenlevingen leefden in kleine groepjes, zonder hiërarchie, elk droeg bij volgens eigen kunnen. Eenmaal stammen elkaar gingen veroveren, onderwierpen ze de veroverden en lieten ze die als slaven voor zich werken, onder dwang. Wanneer vervolgens in het Romeinse Rijk de slavenmaatschappij in crisis kwam ontstond het feodaal systeem. Ook lijfeigenen moesten voor hun landheer werken, maar dan onder iets minder dwang, omdat lijfeigenen ook deels voor zichzelf konden werken. Ten slotte bracht de crisis van de feodaliteit het kapitalisme voort, waarbij iedereen volledig voor zichzelf ging werken. Van *power game* naar *money game*. Het kapitalisme werd almaar productiever, en zijn winstgerichtheid leidde tot de afwenteling van gigantische sociale en ecologische kosten op de samenleving. Vandaag ontwaart Bauwens een nieuw systeem, *wisdom game*. In een P2P-samenleving is de drijvende kracht niet langer dwang of geld, maar eigen keuze, missie, passie zelfs. Mensen dragen vrijwillig bij tot een project en doen dit uit overtuiging, voor het plezier, voor de reputatie, ... Het zijn kenniswerkers en samen ontwikkelen ze *commons*, producten die de wereld ten goede komen, die van en voor iedereen zijn, zonder afgebakende rechten. En ze zijn bovendien

waakzaam om geen kosten af te wentelen op de samenleving. Ook kenmerkend is dat *peer-productie* iedereen toelaat om bij te dragen, omdat iedereen wel ergens goed in is. Er is geen kwaliteitscontrole vooraf, zoals een selectie op basis van diploma, maar wel achteraf, door validatie door de gemeenschap, en Bauwens geeft hierbij grif toe dat dit laatste niet altijd vanzelfsprekend is. *Peer-productie* verloopt volledig transparant. De grens tussen producent en consument vervaagt, want ook de consument kan bijdragen aan de verdere ontwikkeling van de producten die hij gebruikt. *Peer-productie* is dus een participatief proces met vrije bijdragen als *open input* en *commons* als output, die dan overigens weer als input dienen. Een mooie droom? Welnee, *peer-productie* bestaat vandaag al, en dergelijke *commons* zijn er ook. Wie zoekt immers nooit iets op in Wikipedia? En het gebruik van Linux dringt ook alsmat verder door. De vrijwillige bijdragen en de openheid maken van *peer-productie* een hyperproductief systeem, waartegen gangbare industriële systemen die eigendomsrechten binnenshuis houden onmogelijk kunnen blijven opboksen. Dat maakt *peer-productie* zo sterk.

Peer-productie lijkt vooral vanzelfsprekend voor immateriële productie, zoals Wikipedia en Linux, maar heeft evengoed betrekking op materiële productie. Zo is Wikispeed een auto die volledig via P2P werd ontworpen en in gedistribueerde microbedrijfjes kan worden geproduceerd. De mogelijkheden voor kleinschalige lokale productie nemen vandaag toe dankzij de miniaturisering van machines, zoals 3D-printers. Want dit is de uitweg: wat 'licht' is, moet globaal, wat 'zwaar' is heel lokaal.

Heel idyllisch, denkt de kritische lezer wellicht, maar hoe brengen al die vrijwillige bijdragen brood op de plank? Daarvoor moet *peer-productie* zich op een of andere manier verbinden met het kapitaal, althans tot er een alternatief systeem

ontstaat, stelt Bauwens. Momenteel zijn er honderd-en-een manieren waarop *peer-productie* en kapitalisme samen sporen. Zo kunnen bedrijven *commons* financieren omdat ze bepaalde elementen ervan nodig hebben voor intern gebruik, zoals IBM de ontwikkeling van Linux ondersteunde (dat tot ieders verbazing achteraf IBM op snelheid pakte). Ook kunnen zich tal van commerciële activiteiten ontplooiën die voortbouwen op de *commons*. Maar Bauwens ziet vooral nog meer mogelijkheden, zoals licenties voor het gebruik van *commons*, die dan enkel vrij beschikbaar zijn voor niet-winstgevendende activiteiten of ethische bedrijven. Of eigen ethische entiteiten opstarten, die de *commons* en de markt gebruiken om een sociaal of ecologisch doel te verwezenlijken. Die zouden geheel transparant kunnen zijn en samen met spelers uit bijvoorbeeld de eerlijke handel en de sociale economie de basis kunnen vormen voor een geheel nieuwe economie en maatschappij, eerst op microschaal, later op macroschaal. Bauwens pleit er ook voor om *commons* niet door bedrijven, maar door verenigingen van maatschappelijk nut te laten beheren. Dit zijn organisaties die doelgedreven zijn, waar winst mogelijk is, maar dan als nevenproduct.

Is P2P dan niet eerder een bijzondere niche binnen het kapitalisme? Bauwens grijpt terug naar zijn analyse van het verleden om dit te weerleggen. Zoals binnen de slaavenmaatschappij de feodaliteit ontstond en binnen de feodaliteit het kapitalisme, ziet hij nu binnen het kapitalisme de postkapitalistische samenleving ontstaan. Bij elk van de overgangen verkeert het oude systeem in ernstige crisis, maar draagt het in zich het prototype van het nieuwe systeem. De paradox is dat in eerste instantie het oude systeem voordeel haalt uit het nieuwe systeem, waardoor het dat nieuwe systeem gaat ondersteunen, maar tegelijkertijd ook probeert te controleren. Zo gebruiken bedrijven als Facebook, Google en YouTube het *peer-productiesysteem* in

hun eigen voordeel, ze slaan winst uit de waarde die eigenlijk door de miljoenen *peers* –jij en ik– wordt gecreëerd, maar ondertussen zorgen ze even goed mee voor de uitbouw van het P2P-netwerk, dat ze overigens goed onder eigen controle houden en zelfs manipuleren. Tot er een kantelmoment zal komen... Het P2P-netwerk zal sterker worden en die controle niet langer dulden. Dit zal tot conflict en sociale strijd leiden, en het is een open vraag wat daar de uitkomst van wordt. Een P2P-netwerk zal overigens altijd kwetsbaar blijven voor hiërarchievorming, er zal een protocol nodig zijn dat diversiteit daartegen beschermt.

Bauwens beklemtoont dat kenniswerkers sociale en politieke krachten zullen moeten opbouwen, van lokaal tot globaal, zoals de arbeiders dat in de negentiende eeuw hebben gedaan. De solidariteitsmechanismen onder kenniswerkers zijn momenteel nog heel zwak. Maar toch begint zich een patroon af te tekenen: *creative commons*, piratenpartijen, Griekse aardappelbeweging, Occupy, ... Vooral jonge mensen begrijpen de nieuwe sociale logica, ze voelen zich op hun gemak om te delen, er is zich langzamerhand een mentaliteitsverandering aan het voltrekken ten gunste van de P2P-samenleving.

Vooraf in crisistijd zullen steeds meer mensen overstappen naar het P2P-systeem, eerst uit noodzaak, daarna ook meer en meer uit eigen overtuiging. Het systeem komt wellicht het snelste van de grond in landen in crisis. Een zwakte is dat in het P2P-systeem het inkomen van mensen veel veranderlijker is, ze kiezen afwisselend voor een of meerdere P2P-projecten of hun afgeleiden, soms betaald, soms vrijwillig. Het P2P-model mag dan wel heel duurzaam zijn op maatschappelijk niveau, op individueel niveau is het dat niet. Een mogelijke oplossing voor deze onzekerheid is de invoering van een gewaarborgd basisinkomen. Iedereen heeft dan genoeg geld om van te leven en kan naar eigen wens bijdragen tot de maatschappij.

Met *peer-productie* wordt de civiele maatschappij productief, waarbij de bijdragers volledig autonoom zijn. Dat laatste wordt een belangrijke sociale verworvenheid. Verenigingen voor maatschappelijk nut beschermen de belangen van hun *commons*. Die verenigingen kunnen zich overigens ook egoïstisch gaan gedragen, want ze zijn zeker niet perfect. Het is de staat die het algemeen belang moet bewaken. Er ontstaat een nieuwe triarchie van staat, privé en *commons*. De discussie over privatisering versus nationalisering wordt uitgebreid met de vraag in welke mate gebruikersgroepen medezeggenschap krijgen. Bauwens pleit ook voor *Public Commons Partnerships*, naar analogie met *Public Private Partnerships*. De staat moet meer en meer partnerstaat worden: de overheid creëert de omstandigheden en bouwt de infrastructuur die burgers toelaat om samen waarde voort te brengen waarvan de hele gemeenschap profiteert. Deze faciliterende overheid is overigens iets helemaal anders dan een terugtrekkende overheid. Op mondiaal vlak ziet Bauwens naast de gangbare internationale samenwerking ook een globale samenwerking ontstaan. *Forest Stewardship Council* (FSC) is een voorbeeld van zo'n globale aanpak, het systeem staat helemaal los van naties.

We staan voor een historisch breekpunt, meent Bauwens. Dit is een uniek tijdperk om in te leven want de mensheid kan een sprong vooruit maken naar een nieuwe duurzame samenlevingsvorm. We kunnen P2P gebruiken als hefboom voor menselijke emancipatie. We moeten nu de capaciteiten van de nieuwe technologie zo veel mogelijk verder ontwikkelen en toepassen in ons leven.

De wereld redden werd door Jean Lievens geschreven op basis een reeks Skype-gesprekken met Michel Bauwens. Het boek is geïllustreerd met innovatieve praktijken van over heel de wereld. Het leest heel gemakkelijk, soms zit er wat herhaling in, en vooral naar het einde toe is

het eerder een kennismaking met de bijzondere figuur die Bauwens is. Wie het boek leest ontdekt zowel in eigen directe omgeving alsook verder van huis meer en meer uitingen van dit nieuwe productie- en waardesysteem en staat meteen voor de uitdaging hoe daar zelf mee om te gaan. Een boek vol van positieve vooruitzichten, zonder de vele valkuilen en onzekerheden te ontwijken, zeker het lezen waard!

Myriam Dumortier

Over politiek, economie en democratie

Thomas Decreus, *Een paradijs waait uit de storm. Over markt, democratie en verzet*. Berchem: EPO, 2013, 159 p.

Aristoteles, *Politica*, Groningen: Historische Uitgeverij, 2013, 365 p.

Wellicht is er geen boek over politiek dat 'klassieker' is dan Aristoteles' *Politica*. Daarin vindt men de uitspraak dat 'de mens van nature een gemeenschapswezen is...' (p.37), het befaamde zoön *politikon*, via het Latijn dikwijls vertaald als 'politiek dier'. Het gaat erom dat de mens geen solitair, maar een sociaal wezen is, en net daarom in een 'polis' leeft. Daarbij gaat volgens Aristoteles het geheel vooraf aan het deel: het leven van het menselijk individu komt voort uit de polis. "Wie [...] niet in staat is deel te nemen in een gemeenschap, of daaraan geen behoefte heeft omdat hij zichzelf genoeg is, maakt geen deel uit van de polis, en is dus ofwel een beest of een god." (p.38) De polis is gericht op het gemeenschappelijk welzijn, het 'goede leven', en daarom neemt de burger actief deel aan beleid en rechtspraak. Daarmee is impliciet de vraag gesteld naar de beste staatsvorm om dat waar te maken en dat onderzoekt Aristoteles op een vrij systematische manier in de *Politica*. De democratie wordt naast andere staatsvormen onder de loep genomen, maar ook de